

ХУДОЖНЯ ПАЛІТРА М. КОЦЮБИНСЬКОГО ЯК МАЙСТРА НАЙТОНШИХ ВІДТІНКІВ СЛОВА

Твори М.Коцюбинського були, є і будуть невичерпним джерелом для дослідження краси і виразності українського слова. Вони вражають читача мелодійністю і багатством поетичної мови, неповторними відтінками образного вислову, оригінальністю мовних засобів. До словесно-художніх засобів М.Коцюбинського як до бездонної криниці припадають усе нові покоління дослідників, які розглядають різні аспекти художньої майстерності видатного українського письменника-сонцелюба. Зокрема, вченими досліджувалися мовностилістичні засоби творів письменника (В.І.Масальський [7]), поетика прози (Ю.Б.Кузнецов [6]), художня майстерність (М.О.Костенко [5]), барви і звуки слова (І.Денисюк, З.Лужецький [4]; В.Гребньова [3]), художньо-виражальні функції метафори (Ю.О.Арешенков, М.М.Скиба [1]).

Самоцвітне слово Михайла Коцюбинського є свідченням того, наскільки вдумливо ставився письменник до кожного вислову, як філігранно його обробляв. Винятково наполегливу, скрупульозну роботу письменника над добром єдино можливого в кожному конкретному випадку синоніма можна простежити, проникнувши у творчу лабораторію митця, що дає можливість зіставити перший варіант з останньою редакцією і побачити переваги вжитих у ній синонімів (перший та останній варіанти речень із творів М.Коцюбинського взято зі збірника вправ: О.І.Брицина [2]).

У першій колонці подаємо чорновий варіант тексту, у другій – останню редакцію, а за одно і переваги того чи іншого синоніма.

1. В селі <i>балакали</i> про Хому. Оповідали, що він у гніву забив ломакою вола.	По селу <i>йшли розмови</i> про Гудзя. Оповідали, що він у гніву забив ломакою вола.
---	--

“Балакати” – вести пусті, непотрібні розмови. Очевидна перевага вислову “йшли розмови про Гудзя”, який свідчить не про пусту балаканину, а про те, що поширювалися чутки серйозного змісту, з яких можна дійти певних висновків про характер людини.

2. Той лагідний тон будив у неї згадки, <i>наганяв</i> думи.	Той лагідний тон будив у неї згадки, <i>навівав</i> думи.
--	---

“Наганяти” – змушувати рухатися у певному напрямку. “Навівати” – сприяти появі певного почуття, настрою, стану. Отже, слово “наганяти” має відтінок примусу, саме тому М.Коцюбинський замінив його синонімом “навівати”, який передає спокій та гармонію почуттів людини.

3. І враз риба втратила свій смак, *апетит* одлетів геть, і йому раптом схотілося *вийти* з хати.

І враз риба втратила свій смак, *охота* до їжі одлетіла геть, і йому раптом схотілося *покинути* хату.

“Апетит” і „охота до їжі” – на перший погляд, здається, цілком тотожні поняття, однак усе ж такі мають певний значеннєвий відтінок. “Апетит” – бажання їсти. Згадаймо фразеологізм “вовчий апетит” (дуже великий апетит). “Охота” – слово похідне від “хотіти”, а тому містить більшу міру вияву внутрішньої потреби людини в їжі, ніж синонім “апетит”. Крім того, словосполучення “охота до їжі” доречніше з погляду стильової співвіднесеності вислову.

Вираз “покинути хату”, порівняно з висловом “вийти з хати”, дає змогу гостро відчувати внутрішній дискомфорт людини, її надзвичайну роздратованість, той стан, коли хочеться залишити все, піти світ за очі.

4 ...Яка ти розкішна, земле,.. тільки тим ти недобра, що *не йдеш* до бідного...

...Яка ти розкішна, земле,.. тільки тим ти недобра, що *не горнешся* до бідного...

Зіставивши контекстуальні синоніми „не йдеш” на „не горнешся”, бачимо перевагу останнього з них, бо саме він передає незмірну любов Маланки до землі, бажання пригорнутися до неї як до рідної матері.

5. Маланка з Гафійкою *несли* додому по курній дорозі утому тіла...

Маланка з Гафійкою *волочать* курною дорогою утому тіла...

“Волочити” – тягти кого-небудь, що-небудь по поверхні чого-небудь; нести на собі що-небудь важке або великого розміру, що звичайно торкається землі; ледве пересувати (чоботи тощо). “Нести” ж можна і щось легке. Таким чином, з’ясування значення синонімів “нести” та “волочити” дає підстави зрозуміти переваги останнього у вищенаведеному реченні, відчувати те величезне виснаження від роботи, коли ноги вже не несуть тіло, а волочать його “курною дорогою”.

6. ...вдивлявся в *темноту*, прислухався до виття *метелиці*, надаремне *очікуючи* побачити Василька, почути його голос.

Темнота – відсутність світла, освітлення. *Темрява* – п'тьма, морок, мряка. *Метелиця* – вітер зі снігом; *хуртовина* – сильний вітер зі снігом, буря, ураган.

Сподіватися – надіятися з більшою певністю і на бажані результати; *плекати*, *покладати надію*. *Очікувати* – ждати, дожидати.

Михайло Коцюбинський, прагнучи передати невимовну тривогу Якіма за сина, замінив слово “очікуючи” синонімом “сподіваючись”, щоб залишити все ж таки певну надію батька на повернення сина. А картина природи, змальована митцем, посилює напруження та душевні переживання Якіма.

7. При *абсолютній* тиші в повітрі густий гай легко затримував зібране за день тепло...

Синоніми “абсолютний” (що існує поза зв’язком, без порівняння з чим-небудь) і “повний” (який повністю охоплює що-небудь) можуть виступати як тотожні у певному контексті. Щодо тиші, то у М.Коцюбинського вона “повна”, а не “абсолютна”, і з цим відчуттям слова великим майстром не можна не погодитися.

8. *Світиться* море злою блакиттю, водяний пил б’є його білим крилом.

...вдивлявся в *темряву*, прислухаючись до виття *хуртовини*, надаремне *сподіваючись* побачити Василька, почути його голос.

При *повній* тиші в повітрі густий гай легко затримував зібране за день тепло...

Море *поблискує* злою блакиттю, водяний пил б’є його білим крилом.

“Поблискувати” – час від часу блискати. Асоціюється з блискавкою. А слово “світиться” поєднується з чимось світлим, радісним, сонячним, тож не випадково М.Коцюбинський віддає перевагу слову “поблискує”, бо саме воно співзвучне зі словосполученням “злою блакиттю”.

Як бачимо, М.Коцюбинський був надзвичайно вимогливим до себе. Його творча палітра, виразність і мелодика слова слугують для найточнішого відтворення тих чи інших вражень, переживань, створення яскравих та незабутніх образів. Як справедливо зазначав П.Й.Колесник, “...для Коцюбинського мова художнього твору була

половиною, коли не більше, його краси” [5, 504]. Певну частиночку цієї краси ми й намагалися показати у нашому дослідженні, адже естетичні можливості слова М.Коцюбинського є невичерпними.

Література:

1. Аршенков Ю.О., Скиба М.М. Художньо–виражальні функції метафори в повісті М.Коцюбинського “*Fata morgana*” // Українська мова й література в школі. – 1987. – № 3. – С. 37–40.
2. О.І.Брицина. Сучасна українська літературна мова. Збірник вправ. – К., 1977. – С. 76–77).
3. Гребньова Валентина. Світ звуків і барв у новелі М.Коцюбинського “*Intermezzo*” // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2002. – № 2. – С. 46–52.
4. Денисюк І., Лужецький З. Барви і звуки слова // У вінок Михайлу Коцюбинському. Збірник статей і повідомлень. Відп. ред. Н.Л.Калениченко. – К., 1967.
5. Колесник П.Й. Коцюбинський – художник слова. – К., 1964.
6. Костенко М.О. Художня майстерність Михайла Коцюбинського. – Вид. 2–е, доп. – К., 1969. – 271 с.
7. Кузнецов Ю.Б. Поетика прози Михайла Коцюбинського. – К.: Наукова думка, 1989. – 271 с.
8. Масальський В.І. Мова і стиль творів М.Коцюбинського. – К., 1965. – 123 с.